

դեր ունեցած է Բարոյախօսն, որ ըստ ինքեան կենդանախօսական յիշատակարան մըն է՝ ղըոյցներով զարդարուած. եւ դարձեալ թէ բաց ի Բարուախօսէ չե՛ն եղած ուրիշ յիշատակարանը նոյնանման նիւթերով. վասն զի հաւաքմանց մէջ կը գտնուին նիւթեր որ մեր այժմու Բարոյախօսէն զուրս են, ուստի ասոնք ալ ազդեցութիւն ըրած են հաւաքմանց ճիւղախօսին, մինչեւ անգամ Բժշկարաններ (համո. "Գլոս" առակն՝ ՄԾԲ, տես Հար. Բ, 274,) աշխարհագրական եւ տիեզերագրական հեղինակութիւնք (համո. "Սուրհամահ" առակն ՄԶԷ, Հար. Բ, 292) եւ այլ նմաննիր (տես § 417—21.) վերջնոցս կարագին մէջ մեծ տեղ մը կը բռնեն պատուական քարերու վրայ եղած գրութիւնք, որոնց յատուկ հատուած մը կը նուիրէ Հայագէտն (§ 422), ուր կը յիշուին մեր ատենադարանին թ. 31 ձեռագրին կրկին կատարները՝ "Անուանք ԲԺ, ակնանցն", եւ, եւ "Այս է գիրք ճօհարնուն", Առաքելոյ Գաւրթեցոյ Պատմութեան մէջ առնուած "Գիրք ճօհարնուն" (տպ. Իմփ. 1884, էջ 454—67) եւ նմաններ, որոնց մասին ուսումնասիրութիւն մ'ալ լոյս տեսած է ք. Պատկանեանի գրչէն (Պետր. 1873,) քննութեան առնելով "պատուական քարերն, անոնց առնուանքն ու յատուկութիւնք" ԺԷ. դարուն Հայոց գաղափարաց համեմատ.՝ Այս տեսակէն կը գտնենք հաւաքմանց մէջ օրինակի համար առակներս "Սպիրտ ակն", "Պարբ. ակն", եւ "Խառնաթ Պլարի" (ԵԿԶ—ԵԿԸ, տես Հար. Բ, 332—33,) զորոնք թարգմանութեամբ ալ յառաջ կը բերէ Հայագէտը. (§ 423—25.) վարդապետն եւ այլ հաւաքմանց մէջ երեւցող "Բարոյախօսական, նիւթերու ինքնակայացընէ յատուկ տարածակ մը. (Տիւռ. ԻԹ, էջ 426.)

Բարուախօսը վերջապէս նշանակութիւն ունի ոչ միայն իբրեւ աղբիւր վարդանայ եւ անկէ ետքը "վարդանան" հաւաքմանց հեղինակն, այլ նաեւ իբրեւ ընդունարան մը պատասպարելու օտար տարրերի, իբրեւ կենդանու մը ուրուն շուրջն հաւաքուեցան ինչ ինչ առակներ հին ծագմամբ, նոյնպէս նոր առակներ՝ որ վարդանայ եւ իւր յաջորդներուն կը վերաբերին։ Եստակապէս ծանօթ է Բարոյախօսի խառն ձեւը, որուն մէջ Բարոյախօսի նիւթերուն հետ հիւսուած են ետովպեան առակներ եւ վարդանան առակաւորներ. այսինքն անոր մէջ կը գտնենք հաւ-

աքում մը՝ "Բարոյախօս-Եսովպ", եւ "Բարոյախօս-Վարդան" (համո. § 386,) Եւ այսպէս երկուքն ալ փոխադարձ յարաբերութեան մէջ են, ինչպէս Բարոյախօսը վարդանայ եւ վարդանանց վրայ, նոյնպէս հակադարձաբար վերջին առաջնոյն զարգացման համար. (տես § 426—428,) — Կը ձայն այժմ երրորդ աղբիւրը (Հարուսէի)։ 4. 8. 8.

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՔԺԺԿ ՏՈՒԹ- ՄԿՐՏԻԶ ԲՈՒԼՈՑԻՆՆ

Ինչիւր եւ աշակերտակից Բարունակ Բուլթիկեան, Յակոբ Եղիշանեան եւ Գաբրիէլ Սեւեան բժիշկներուն, ինչպէս յայտնած եմ արդէն, Մկրտիչ բժիշկ Բառլաթեան, չունի զժառանգաբար այն պատմական կարեւորութիւնը, զոր ունեցած են իւր ընկերները. Թէպէտ իբրեւ բժիշկ՝ ոչ անոնցմէ նուազ կարող, եւ ոչ անոնցմէ նուազ ուսեալ էր։

Ինչիւր Կ.Պոլսեցի, Մկրտիչ Բառլաթեան ծնած կ'ըսուի, դէպ ի 1822 կամ 1823 թուականները, ինչպէս կը պատմէին ինչ վերջերս՝ Վսեմ Տըթթ. Ստեփան Գաշա Սլաւեան եւ Վսեմ, Տըթթ. Գաբրիէլ Գաշա Սեւեան։

Արդի արուեստագործ Մկրտիչ իւր նախնական ուսումը Կ.Պոլսոյ մէջ առնելով, յետոյ կը խրկուի Վենետիկ. հոն Ռափայէլեան վարժարանին մէջ բաւական տարի կը մնայ եւ կ'առնու բարձր ուսում եւ կ'ընթերցանէ։

Ռափայէլեան վարժարանին շրջանը լրացրելէն վերջը՝ դէպ ի 1830ին կը գաղտնայ իւր ծննդավայրը, եւ յաջորդ տարին՝ 1840ին՝ Բառլաթեակ Բուլթիկեանի, Յակոբ Եղիշանեանի, եւ Գաբրիէլ Սեւեանի հետ կ'արձանագրուի Կայս. բժշկական վարժարանը։

Ժառանգ ուսանողութեամբ ու յաջող քննութիւններով, իւր բժշկական վկայականը կ'ընդունի 1849ին, նոյն երեք նշանաւոր Հայերուն հետ մի եւ նոյն ժամանակ։

Բառլաթեան կը վկայուի ցամաքային զինուորական բժիշկ, եւ բաւական տարիներ Կ.Պոլսոյ մէջ, բայց աւելի յաճախ դրբերը, այլեւայլ զինուորական հիւանդանոցներու մէջ ծառայելէ յետոյ, 1863 կամ 1864ին կը բարձրանայ Գոյաճախա՛նեան (Lieutenant-Colonel) աստիճանին, եւ կը խրկուի Պաշտապ, իբրեւ բժշկական

1 Յետ էջ 424, ինչպէս Հայագէտը նշանակած է (տե՛ս ԵԿԸ, 3) արիւշ տեղ մը ("Սուրհամ", 1054) բոլորովին սուտ. ցած կ'ընդ այս կարեւոր գործը նշանակել։

սեղւոյն կայսերական բանակին, եւ զինուորական հիւանդանոցին:

Յոգիթ. Բառլատիեան, գրեթէ տասը տարի շարունակ կը մնայ Պաղատա, ուր՝ հրշափ որ կը սկսի իւր բժշկական ժիրքաժիր գործունէութեամբն երեւել Տանդիսանալ, միանգամայն կը սկսէր սեղւոյն տաք կլիմայէն գէշ ազդուիլ. այնչափ որ, կը հիւանդանայ շատ, ուստի կը ստիպի թողուլ Պաղատա՝ Կ. Պոլիս դառնալու յուսով, եւ ծամբան՝ վիճակն աւելի ծանրանալով՝ կը վախճանի Նիսիպի (Մծբին) մէջ կարծեմ, հեռի իւր հայրենիքէն, հեռի իւր սիրելիներէն, հեռի իւր ընտանիքէն:

Միշտ դրսերն անցուցած կենալը, մանաւանդ հիւանդութիւնները, պատճառ եղած են, որ Բառլատիեան բնաւ միջոց եւ սապարէզ չէ ունեցած որ եւ զպոծանութեամբ փայլելու:

Ինքը՝ որ Բառլատի գէյ անուամբ ծանցուած է եղեր ժամանակին, ուսեալ, բարեկիրթ, հմուտ եւ ջերմ ազգասէր, ինչպէս կը պատմեն այսօր իրեն ժամանակակից եւ հասակակից անձեր, անշուշտ պիտի կարենար այլեւայլ կարեւոր գործերով նշանաւոր հանդիսանալ, ինչպէս իւր ընկերները, թէ՛ միշտ ժամանակը յարմար միջավայրի մէջ զոյն թողուր, եւ անագորոյն մահէն չկարծէր անոր կենաց թելը:

Բառլատիեանի մէկ գիրը, զոր անոր մէկ ազգականը տուած է ինձ վերջերս, կը կրէ 1873 10/22 Յունուար թուականը. գրուած է Պաղատաէն եւ կը պատմէ անոր կենաց վերջին տառնները: Գանի մը տող նոյն նամակէն կարեւոր կը համարիմ յիշատակել հոս, գոնէ անոր զգացումներուն մասին քաղաքիար մը տալու համար:

Նամակը ֆրանսերէն է, զոր ուղղելով ֆրանսացի բարեկամի մը, Բառլատիեան կը գրէ,

„Jusqu'ici je n'ai souffert de d'un panaris à l'index de la main gauche, du reste ma santé est assez bonne; cependant la vie à Bagdad me peine beaucoup et me rend maussade et triste, je ne pense qu'à ma famille et surtout à ma légitime, ma très chère légitime, sans elle la vie me semble une suite de torture. Oh malheureux sort qui me sé-

pare si cruellement d'elle à deux reprises. Impossible pour moi de patienter pour plus longtemps, il faut que j'essaye tous les moyens pour me rendre auprès d'elle (des démarches à cet effet seront faites) au printemps s'il plait à Dieu.“

Թարգմանութիւնը.

“Մինչեւ ցարդ միայն ձախ ցուցածատիս վրայ վէրք մը հանեցի, առողջութիւնս բաւական լաւ է, միայն Պաղատաի կենաքն է որ զիս շատ կը նեղէ, եւ ինձ զգուանք ու սիրութիւն կը պատճառէ. իսկ քս միայն միայն ընտանիքիս վրայ է, մանաւանդ իմ կենակից ու սիրական կնոջս վրայ, առանց անոր, կենաքն ինձ տանջանքներու շարք մը կը թուի, անողորմ բախտ որ երկիս

բաժանեց զիս անկէ անթաւար: Այլ անկարելի է ինձ համբերել այս կենացս. պէտք է որ ամէն միջոցի գործ դնեմ անոր քով դառնալու համար յառաջիկայ գարնան՝ եթէ լստուած ուզէ, առ այս պէտք եղածը պիտի ընեմ:”

Բառլատիեանի վերջին գիրն է այս, 1873 Յունուար 10/22էն ետքն իրմ բնաւ իրր եկած է իրեններուն, որով՝ եթէ ընդունեց թէ՛ նոյն տարւան գարնան ծամբայ ելաւ Կ. Պոլիս դառնալու մեռած կ'ըլլայ 1873 խօսիսին կամ Յունիսին:

Բառլատիեանի ակնհայտ արարին յայտարար չեմ այս տողերը,

խեղճը որչափ կը նեղուի եղեր Պաղատաի մէջ, եւ ինչ սէր կը յայտնէ, ինչ անձուկ իւր կուղակցին համար զոր վերջին անգամ մը գոն տեսնելու արժանի չ'ըլլար զգալատութեամբ:

Բառլատիեան ամուսնացած էր Գանթաւրեան Յովհաննէս Էֆենտիի աղջկան հետ. մեռած է անգլաւիկ եւ թողած է ուրիշ յիշատակ, որով կարենայիք աւելի ծանօթ ըլլալ իւր կենաց:

Բարեբախտութեամբ մըն է, որ գոնէ կ'ունենանք անոր պատկերը, զոր ներկայացնելով չեմ վարանիր ըսելու թէ՛ սա մշտնջենիկ խոհուն գէմը, սա բարձր ճակատը, եւ անշուշտ հայեացքը յայտարար են չ'ըսալ եւ ընտիր ձիւրերով օժտուած խելացի մարդու:

Քննա, Յ. Նոյնիքիս 1899:

Տղթ. ՎԱՐՈՒՄ Ե. ԹՈՂՈՄՈՍԵԱՆ

ԲՈՒԿՅ ՏՈՂԹ. ՄԿՐՏԻՉ ԲԱՌԼԱՏԻԵԱՆ